

*თეა ქართველიშვილი*

**ხობის მონასტერი და აფხაზეთის საკათალიკოსო  
(აფხაზთა კათალიკოს გრიგოლ ლორთქიფანიძის მმართველობის  
პერიოდში)**

ხობის მონასტრის საისტორიო დოკუმენტებს შორის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საბუთი წარმოადგენს „ნუსხა ხობის შესავალი და შეწირული სანთლისა“. საბუთი გაცემულია აფხაზთა კათალიკოს გრიგოლ ლორთქიფანიძის მიერ. იგი დაცულია საქართველოს ეროვნულ არქივში, ძველ საბუთთა დედნების კოლექციაში, ფონდი 1448, საქმე 1529. დოკუმენტი პირველად გამოაქვეყნა სარგის კაკაბაძემ,<sup>1</sup> ხოლო შემდგომ ისიდორე დოლიძემ.<sup>2</sup> მიუხედავად იმისა, რომ ორივე გამოცემის ტექსტი სიტყვასიტყვით მისდევს ერთმანეთს, სარგის კაკაბაძე არქეოგრაფიულ აღწერილობაში უთითებს, რომ საბუთი ნუსხა-ხუცურად არის ნაწერი, ხოლო ისიდორე დოლიძე აღნიშნავს, რომ იგი მხედრულადაა შესრულებული. ეროვნულ არქივში დაცული საბუთი 1448-1529 მხედრულად არის დაწერილი. საფიქრებელია, რომ არსებობდა ერთდროულად დამზადებული საბუთის ორი დედანი. სიგელს ახლავს ორი ბეჭედი. ერთი ლეგენდით: „კათალიკოზი გრიგოლ“, მეორე – „ქ. მეუფე და მღვდელმთავარი აფხაზეთისა კ(ათალიკო)ზი გრიგოლ ქკს ტპდ“. ქორონიკონი ტპდ, ანუ 384 უდრის 1696 წელს. გრიგოლი სწორედ ამ წელს აღსაყდრდა საკათალიკოსო ტახტზე და ბეჭედიც მაშინ დაამზადებინა. ასე რომ, საბუთის დათარიღება ამით შეუძლებელია. საგულისხმოა, რომ აღნიშნული ბეჭედი გრიგოლ ლორთქიფანიძის მიერ გაცემულ სხვა საბუთებსაც ახლავს, თუმცა მათი შედგენის დრო სიგელშივეა მითითებული.

---

<sup>1</sup> ს. კაკაბაძე, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წ. I. ტფ. 1921, გვ. 115-117.

<sup>2</sup> ქართული სამართლის ძეგლები. ტექსტი გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ი. დოლიძემ. ტ. III. თბ. 1970, გვ. 770-772.

ხობის საბუთის სარგის კაკაბაძე 1696-1715 წწ. ათარიღებს და იქვე მიუთითებს, რომ დათარიღება რაიმე კონკრეტულ ფაქტს არ ეყრდნობა, ზოგადია და XVIII ს-ის დასაწყისში უნდა ყოფილიყო შექმნილი<sup>3</sup>. ისიღორე დოლიძე კი საბუთის თარიღს გრიგოლ ლორთქიფანიძის ზეობის (1696-1742) წლებით განსაზღვრავს.<sup>4</sup> საბუთის დათარიღებას მოგვიანებით დავებურუნდებით.

ჩვენი ყურადღება მიიქცია ერთმა მეტად საინტერესო გარემოებამ – საბუთში მოხსენიებული ხობის მონასტრის კუთვნილი ყმა-გლეხები იმავდროულად გვხვდებიან სხვა სიგელებშიც, კერძოდ, გრიგოლ კათალიკოსის მიერ აფხაზთა საკათალიკოსოსთვის, ანუ ბიჭვინთის ღმრთისმშობლისათვის შეწირულ ყმა-გლეხებს შორის. ამ მონაცემების თანახმად, ფაქტობრივად, ორი სხვადასხვა საეკლესიო სინიორია საერთო საკუთრებას ფლობდა, რაც ყოველად დაუშვებელი იყო. კვლევის პირველ საკითხად დავისახეთ, რომ დასადგენი გახლდეთ, საბუთებში მოხსენიებული ყმა-გლეხები, ერთი და იმავე საგვარეულოს გარდა, ერთი ოჯახის წარმომადგენლებიც თუ იყვნენ, რათა ამით ის ეჭვიც მოგვესპო, რომ ერთ სოფელში მოსახლე საეკლესიო ყმა-გლეხები, მხოლოდ მოგვარეები იყვნენ და მათი ნაწილი ეკუთნოდა აფხაზეთის საკათალიკოსოს, ხოლო ნაწილი – ხობის მონასტერს და გადასახადებიც სხვადასხვაგვარი ეკისრათ. ამ მიზნით ხობის აღნიშნული საბუთი შევეუდარეთ გრიგოლ ლორთქიფანიძის მიერ აფხაზეთის საკათალიკოსოსთვის შეწირულ საბუთებს. ცალკეული შეწირულების საბუთები მრავალია, მაგრამ ჩვენ შევარჩიეთ საკათალიკოსო შეწირულების დავთრები, სადაც სრული სურათია მოცემული. ასეთი დოკუმენტი ოთხი გვაქვს:

1. 1706 წლის, დედანზე დაყრდნობით გამოაქვეყნა სარგის კაკაბაძემ,<sup>5</sup> თუმცა მისი დედანი არ შემოგვრჩენია, ისიღორე დოლიძე იმეორებს სარგის კაკაბაძისეულ გამოცემას.<sup>6</sup>

2. 1712 წლის, მისი დედანი არ შემოგვრჩენია, პირი დაცულია ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში Hd-1450, მეორე პირია Ad-2251-ვ, გამოაქვეყნა ჯერ სარგის კაკაბაძემ<sup>7</sup> და შემდეგ ისიღორე დოლიძემ.<sup>8</sup> სარგის კაკაბაძეს მისი დედანი ჰქონია ხელთ.

<sup>3</sup> ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წ. I, გვ. 115.

<sup>4</sup> ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. III, გვ. 770-772.

<sup>5</sup> ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წ. I, გვ. 89-96.

<sup>6</sup> ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. III, გვ. 645-652.

<sup>7</sup> ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წ. I, გვ. 103-107.

<sup>8</sup> ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წ. I, გვ. 668-675.

3. 1733 წლის 16 ოქტომბრის, საბუთი სარგის კაკაბაძემ გამოაქვეყნა დედნის მიხედვით.<sup>9</sup> ეს გამოცემა გაიმეორა ისიდორე დოლიძემ.<sup>10</sup> საბუთის ას-  
ლი დაცულია ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში Ad-2251-ვ, ასევე ეროვნულ  
არქივში 1449-515.

4. უთარიღო სიგელი. მისი დედანი არ შემოგვრჩენია. იგი პირველად  
გამოაქვეყნა სარგის კაკაბაძემ<sup>11</sup> დედანზე დაყრდნობით და ამ შემთხვევაშიც  
ეს გამოცემა გაიმეორა ისიდორე დოლიძემ.<sup>12</sup> სარგის კაკაბაძე საბუთს 1700-  
1712 წწ. ათარიღებს, ხოლო ისიდორე დოლიძე 1706-1712 წწ.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ გრიგოლ ღორთქიფანიძის მიერ აფხაზე-  
თის საკათალიკოსოსათვის შეწირული მსგავსი საბუთი ორია სემორჩენილი.  
პირველი დაცულია საქართველოს ეროვნულ არქივში, ძველ საბუთთა დედ-  
ნების კოლექციაში, ფონდი 1448, საქმე 1532, იგი გამოაქვეყნებულია ასევე  
სარგის კაკაბაძის<sup>13</sup> და ისიდორე დოლიძის<sup>14</sup> მიერ. მეორე ინახება ხელნაწერ-  
თა ეროვნულ ცენტრში, Hd ფონდში, შიფრით 11221. იგი გამოაქვეყნა ექვ-  
თიმე თაყაიშვილმა.<sup>15</sup> საბუთი თავნაკლულია და ბოლონაკლული. საინტერე-  
სოა, რომ v-ს მხარეს, სადაც ფურცლის მარცხენა კიდე მოფლეთილია, დარ-  
ჩენილ მარჯვენა ნაწილში ტექსტისგან პირუკუ, კალიგრაფიული ხელით  
დაწყებულია სხვა საბუთის წერა, რომლის სტრიქონებიც მელნით გადა-  
ხაზულია. ეს გვაფიქრებინებს, რომ აღნიშნული საბუთი სიგელის შედგენის  
დროს სამუშაო პირი უნდა იყოს. ბოლონაკლულია ასევე ეროვნულ არქივში  
დაცული საბუთი. ორივე მათგანი ჩვენთვის საინტერესო რეგიონის შესახებ  
არასრულ ინფორმაციას შეიცავს. ამდენად, კვლევისას ძირითადად აფხაზეთის  
საკათალიკოსოსათვის შეწირულ ზემოთ ნახსენებ ოთხ საბუთს ვყვრდებით.

ჩვენ ხობის მონასტრისთვის შეწირული თითოეული ყმა-გლეხი შეკუ-  
დარეთ აფხაზეთის საკათალიკოსოს დავთრებში მოხსენიებულ გლეხებს და ამ  
გზით ვცადეთ სრული სურათის აღდგენა.

ხობის საბუთში მოხსენიებულია რამდენიმე ყმა-გლეხი, რომლებიც  
დროის ამ დიდ მონაკვეთში ოთხივე საბუთში გვხვდებიან. ასეთები არიან:  
დასტურაია ჭუჭუ, ილანუხუ, იგივე ინალეხუ ლეფონავა და ხუცესი ბერაია

---

<sup>9</sup> ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წ. I, გვ. 131-147.

<sup>10</sup> ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. III, გვ. 718-735.

<sup>11</sup> ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წ. I, გვ. 101-103.

<sup>12</sup> ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. III, გვ. 676-678.

<sup>13</sup> ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წ. I, გვ. 154.

<sup>14</sup> ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. III, გვ. 765-768.

<sup>15</sup> ექ. თაყაიშვილი. საქართველოს სიძველენი. ტ. I. ტფ. 1889, გვ 58-59.

თომა. საბუთების შედარება საშუალებას გვაძლევს განვსაზღვროთ მათი შედგენის დრო და ამასთან თვალი გავადევნოთ აღნიშნულ ყმა-გლეხების საგვარეულოებში მიმდინარე გენეალოგიურ ცვლილებებს. ამ დაკვირვების შედეგად ჩვენ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ხობის შესავლის საბუთი შედგენილი უნდა იყოს 1712 წლის შემდეგ, ვიდრე 1733 წლამდე. სარგის კაკაბაძე მას ათარილებს 1696-1715 წლებით, თუმცა საბუთში ასახულია 1712 წლის შემდეგ მომხდარი მოვლენები.

აღნიშნულ საბუთში იხსენიებიან დასტურაია მამაშის შვილები.<sup>16</sup> თავად მამაში დასტურაია გვხვდება 1706 და 1712 წლების საბუთებში. ხობის დოკუმენტში კი ჩანს, რომ მამაში უკვე გარდაცვლილია და მისი მემკვიდრეები ხდებიან ხობის მონასტრის კუთვნილი ყმები. თუკი 1706 და 1712 წლების საბუთებში იხსენიებიან მხოლოდ დასტურაია ჭუჭუ, მისის ძმებითა და სახლ-კარიოთა, მამაში დასტურაია მისის ძმებითა და სახლ-კარიოთა.<sup>17</sup> ამ შემთხვევაში უკვე გამოყოფილი ოჯახები გვხვდება და მათთან ერთად ცალკე იხსენიებიან გაბრიელ, დათუ, მახუტუ და ხაჩილა დასტურაიები.

ამ მხრივ, ასევე საინტერესოა ხობის დოკუმენტში მოხსენიებული ილანუხუ ლეფონავას ძმა ნიკოლა და მისი განაყოფი გიმანძალა.<sup>18</sup> უთარილო, 1706 და 1712 წლების საბუთებში ილანუხუ, ანუ ინალუხუ იხსენიება ძმებთან ერთად, თუმცა მათი სახელები მითითებული არ არის, ამ შემთხვევაში ნათელია გამრავლებული ოჯახის დაშლისა და ძმების გამოყოფის პროცესი.

ძალიან საინტერესო სურათი იხატება მისხულავეების, ანუ მირცხულავეების გვართან დაკავშირებით. ხობის საბუთში იხსენიება პაჭკუტია მისხულავა. 1706 წლის საბუთში აღნიშნულია, რომ „მირცხულავა ქუჩუა იმავე კათალიკოსს ბაბადიში ხახუასგან ეყიდა და ხატისთვის შეეწირა. იმავე დადიანს გამოეწირა; დადიანი გარდაიცვალა, ხახუ ჩიჩუას დარჩა და ჩიჩუასგან სამას მარჩილად ვიყიდე“.<sup>19</sup> აღნიშნავს გრიგოლ კათალიკოსი. ვინ იგულისხმება იმავე დადიანში, რაც საბუთში სხვადასხვა დროს მეორდება? სიგელის დასაწყისში აღნიშნულია: „კათალიკოზი გარდაიცვალა და დადიანმან ლიონ დაიჭირა; ის

<sup>16</sup> საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივი (სცსა). 1448-1529 რ; ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წ. I, გვ. 116; ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. III, გვ. 770.

<sup>17</sup> სცსა. 1448-1529 რ; ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წ. I, გვ. 116; ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. III, გვ. 770.

<sup>18</sup> სცსა. 1448-1529 რ; ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წ. I, გვ. 116; ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. III, გვ. 771.

<sup>19</sup> ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წ. I, გვ. 91; ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. III, გვ. 647.

დადიანი რომ გარდაიცვალა, მეორეს დადიანისაგან და ბატონის გიორგი ლიპარტიანისაგან ჩუენ ვიქრთამეთ და ვიშოვნეთ“.<sup>20</sup> საბუთის ტექსტიდან ჩანს, რომ იმავე კათალიკოსში დავით ნემსაძე იგულისხმება, რომელიც 1696 წელს გარდაიცვალა, ხოლო დადიანი ლიონ, არის ლევან IV, რომელიც 1696 წელსვე უნდა გარდაცვლილიყო სტამბოლში.<sup>21</sup> მეორე დადიანი მამია გურიელი არის. ეს ამბავი ასახულია ჩვენს უთარილო საბუთში, რომელსაც ი. დოლიძე 1706-1712 წწ. ათარიღებს, „დადიანობა გურიელს მამიას დარჩა და თავობა გიორგი ლიპარტიანს“.<sup>22</sup> თ. ბერაძემ თურქული წყაროების ანალიზის შედეგად დაადგინა, რომ სულთანმა მამია III გურიელს დადიანობა უბოძა, ხოლო გიორგი ლიპარტიანი დადიანის მოურავი გახდა.<sup>23</sup> ქურუა მირცხულავა ბიჯოჯიას ვაჟი გახლდათ. იგი თავის ოჯახთან ერთად იხსენიება ლევან II დადიანის მიერ ხობის ტაძრისთვის მიცემული იადგარის მოგვიანო მინაწერში Hd-1551-ვ, სადაც აღნიშნულია, რომ კათალიკოს დავით ნემსაძეს შეუწირავს ხობის მონასტრისათვის მირცხულავა ბიჯოჯია და მისი შვილი ქორუა და პაჭკუ მისითა ცოლ-შვილითა, სახლ-კარითა და ჭურ-მარნითა (Hd-1551-ვ). 1706 წლისთვის ქორუა დადიანისგან გამოწირული და ხაზუ ჩიჩუასგან დახსნილი ბიჭვინთის ღმრთისმშობლისთვის არის შეწირული.<sup>24</sup> იგივე ამბავი მოთხრობილი 1712 წლის საბუთშიც.<sup>25</sup> უთარილო საბუთში იხსენიება ბიჯოჯია მისხულავა: „ნემსაძე კათალიკოზს მამა-შვილნი ცალ-ცალკე ყვიდა, ხატისთვის შეეწირა; კათალიკოზი გარდაიცვალა, ისევ გამოეწირათ. ჩუენ ჰელაგლა პეპუნა ფადავასაგან ორას სამოც მარჩილათ ვიყიდეთ, თქვენთვის შემოგვწირავს და სანთელი დაგვც; ხუთი ლოღარიკონი ყოველს წელიწადს მოგართმოდეს“.<sup>26</sup> როგორც ჩანს, ბიჯოჯია პეპუნასგან უყიდიათ, ხოლო ქორუა

---

<sup>20</sup> ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წ. I, გვ. 91; ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. III, გვ. 646.

<sup>21</sup> თ. ბერაძე. ოდიშის სამთავრო დადიან-ჩიქოვანთა დინასტიის მმართველობის ხანაში XVII ს. მიწურულიდან XVIII ს. დამდეგამდე. კრ: „სამეგრელო, კოლხეთი, ოდიში“. იფ. ანთელავას საერთო რედაქციით. თბილისი-ზუგდიდი 1999, გვ. 221-222.

<sup>22</sup> ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წ. I, გვ. 101-103; ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. III, გვ. 676.

<sup>23</sup> თ. ბერაძე. ოდიშის სამთავრო დადიან-ჩიქოვანთა დინასტიის მმართველობის ხანაში XVII ს. მიწურულიდან XVIII ს. დამდეგამდე. გვ. 222.

ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წ. I, გვ. 91; ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. III, გვ. 647.

<sup>25</sup> ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი (ხეც). Hd-1450; ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წ. I, გვ. 104; ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. III, გვ. 669.

<sup>26</sup> ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წ. I, გვ. 91; ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. III, გვ. 676.

– ხაზუ ჩიჩუასაგან. ჩვენთვის მნიშვნელოვანია, რომ მისხულავების გენეალოგიის დადგენა საბუთების დათარიღებაში გვეხმარება. ბიჯოჯია რადგანაც აღარ იხსენიება 1706 წელს, იგი გარდაცვლილი უნდა იყოს, ამიტომ მხოლოდ მისი შვილი ქორუა არის დასახელებული. მაშასადამე, ი. დოლიძის მიერ 1706-1712 წწ. დათარიღებული საბუთი 1706 წლამდე არის შედგენილი და აღინდელია. ვინაიდან იგი გრიგოლ ლორთქიფანიძის მიერ არის გაცემული, ამიტომ დაახლოებით 1696-1705 წწ. შეიძლება დავათარიღოთ. სავარაუდოა, რომ ხობის სიგელში მოხსენიებული ქორუას ძმა პაჭკუ, იგივე პაჭკუტია გამოწირული იყო და ამიტომ არ ჩანს 1706 და 1712 წლების საბუთებში.

ე.წ. „უთარილო“ სიგელის 1706 წლამდე დათარიღებაში გვეხმარება სხვა დანარჩენ საბუთებში მოთხრობილი ერთი ამბავი. ცნობილია, რომ XVII საუკუნის ბოლოს ოდიშის სამთავროს ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილი აფხაზეთის სამთავრომ შეიერთა. მდ. კოდორსა და ღალიძგას შორის მდებარე ტერიტორიას ზეგნაყ შარვაშიძის ძე ჯიქეშია დაეუფლა, ხოლო მდ. ღალიძგასა და ენგურს შორის არსებულ მიწებს – ზეგნაყის მეორე ყაჟი ყვაპუ შარვაშიძე. აფხაზებისგან შევიწროვებული ადგილობრივი მოსახლეობის ნაწილი აიყარა, ნაწილი კი აფხაზებმა ოსმალებს მიჰყიდეს ტყვედ. საკათალიკოსო სოფელი ნაჟანეული (დღევანდელი ოტობაია) კათალიკოს დავით ნემსაძის დროს დაცარიელდა. დავით ნემსაძეს 60 მოსახლე კაცი მიებარებინა ყვაპუ შარვაშიძისთვის. მას გლეხები დაეყიდა<sup>27</sup> და როდესაც გარდაიცვალა, მხოლოდ 7 მოსახლე კაცი იყო დარჩენილი: ღრუბელაია ამასხნელი, ელიშია ხუზა და მისი ძმები, კოდია, ზუმილა, ჯგუბურია, სუბუქია, ბიგვაკა. უჩაიას უმატებს 1712 წლის საბუთი. ვინაიდან ისინი სახელებით არ იხსენიებიან, ამიტომ გვიჭირს დავადგინოთ ხობის საბუთში იგივე ყმები არიან დასახელებულნი, თუ მათი შთამომავლები. როდესაც ყვაპუ შარვაშიძე გარდაიცვალა, გრიგოლ ლორთქიფანიძემ მას უწირა, თავი ნიშანში დარჩენილი ყმები აიღო და ისინი ხობში დაასახლა. ამ ყმებს 1706 წლიდან ყველა საბუთი ასახელებს. ყვაპუ შარვაშიძეც დაახლოებით ამ დროისთვის (1705 წლისთვის) გარდაცვლილა,<sup>28</sup>

<sup>27</sup> მართალია, ყვაპუ შარვაშიძემ ყმების გაუყიდველობის შესახებ პირობა დაუდო ჯერ კათალიკოს დავით ნემსაძეს, ხოლო შემდეგ გრიგოლ ლორთქიფანიძეს (ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წ. I, გვ. 88), მაგრამ ტყვეებით ვაჭრობას მაინც აგრძელებდა. ამ პოლიტიკის შედეგად მისი სამფლობელო მკვიდრი მოსახლეობისაგან დაიცალა (კ. ოკუჯავა, ეთნიკური პროცესები, კრ: „ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან. აფხაზეთი“. თბ. 2007, გვ. 167).

<sup>28</sup> თ. ბერაძე. ოდიშის სამთავრო დადიან-ჩიქოვანთა დინასტიის მმართველობის ხანაში XVII ს. მიწურულიდან XVIII ს. დამდეგამდე. გვ. 224; ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წ. I, გვ. 88.

რაც კიდევ ერთხელ ადასტურებს, რომ უთარილო საბუთი 1706 წლამდე არის შედგენილი.

ხობის შესავლის საბუთში მოხსენიებულ დანარჩენ ყმებს რაც შეეხებათ, ჩვენ მიერ ქრონოლოგიურად დალაგებული საბუთები საშუალებას გვაძლევს თვალი გავადევნოთ მათ გენეალოგიას. მაშია ხოჭოლავა ხვიჩა და სოგიჯუმა ხოჭოლაკების შთამომავალია, ასევე ხოჭოლაკასეულ პარტახზე ცხოვრობს თაბუნია. ბესია გიგბერია მორდებ გიგბერიას ვაჟია, მათი მეძვეიდრეა ბერი, არცანდია გაგინა, ან თავად ხუცესი არცანდიაა, ან მისი მეძვეიდრე. გაღმა ხორგას მოსახლე ბერაიების ოთხი ოჯახი დასახელებულია ხობის შესავლის საბუთამდე შედგენილ სიგელებში, თუმცა კონკრეტულად ხობის საბუთში მოხსენიებული ბაბაკონი, ხახუ, გურიკავა, იგივე ბოშიკავა არიან თავად ჩიჩუას შეწირულები აფხაზეთის საკათალიკოსოსათვის. აღნიშნული საბუთი გამოქვეყნებული აქვს სარგის კაკაბაძეს დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთების I წიგნში. სამწუხაროდ, საბუთი დაზიანებულია და თავად ჩიჩუას სახელი არ ჩანს. იგი აღნიშნავს, რომ გრიგოლ კათალიკოსის კანდელაკის სასანის ძმა შემოაკვდა და ამის სისხლში შეწირა: ბერაია ხახუ ორი ვაჟიშვილით, მისი ძმა ბაბაკონი ცოლითა და სამი შვილით, უძე-როსი ძმა ბოშიკავა შვილით და მათი სახლის კაცი მახუტია<sup>29</sup>.

ს. კაკაბაძე საბუთს 1696-1710 წწ. ათარილებს, რაც კიდევ ერთხელ მოწმობს, რომ ხობის საბუთი 1710-1712 წწ. შემდეგ დაიწერა. მისი შესწავლა გვიმტკიცებს იმ აზრს, რომ საბუთი უფრო 1733 წლის ახლო ხანებში უნდა იყოს შედგენილი, ვიდრე 1712 წლის მახლობელ პერიოდში. 1733 წლის საბუთი იცნობს ხახუ, ბაბაკონი, თომა, ბეჟია და შოშიტა ბერაიებს<sup>30</sup>.

ხობის საბუთში მოხსენიებული რამდენიმე ყმა-გლეხი ჩვენ არ გვხვდება 1696-1705 წლების, 1706 წ. და 1712 წ. საბუთებში, სანაცვლოდ ისინი იხსენიებიან 1733 წლის საბუთში. მაგ: ხობის საბუთი იხსენიებს ბიას მოსახლე კოჩიორე სიჭინავას და მის გლეხს იმანცალა ცხადაიას. 1733 წლის საბუთში ნათქვამია, რომ კოჩიორე სიჭინავა (ს. კაკაბაძესთან კოჩიგაძე სიჭინავა) მისი ორი გლეხით ბეჟან დადიანმა უბოძა გრიგოლ კათალიკოსს და ჩიჯავადის ნიშანში იყო აყვანილი.<sup>31</sup> ბეჟან დადიანი 1714 წლიდან მართავს სამთავ-

---

<sup>29</sup> ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წ. I, გვ. 98.

<sup>30</sup> ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წ. I, გვ. 131-144; ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. III, გვ. 733.

<sup>31</sup> ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წ. I, გვ. 131-144; ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. III, გვ. 732.

როს. ცხადია, კოჩიორე სიჭინავაც ამის შემდეგ უნდა გამხდარიყო ხობის და აფხაზეთის საკათალიკოსოს ყმა ერთდროულად. ჩიჯავაძე, ვის ნიშანშიც აიყვანეს კოჩიორე, იგივე ჩიჩუა.<sup>32</sup> აღსანიშნავია, რომ კოჩიორეს მამა ან ბაბუა უნდა იყოს ბიას მოსახლე ხოსია სიჭინავა, რომელიც 1706 წლისთვის ასევე ხახუ ჩიჩუას ნიშანში აუყვანია გრიგოლ კათალიკოსს.<sup>33</sup> ანალოგიური ვითარებაა ხობს მოსახლე ყმებთან ძლიკვი დიხამინჯია და თაიმაზისთან ღაკაკვირებით.<sup>34</sup> ისინი პირველად ხობის საბუთში იხსენიებიან, ხოლო 1733 წ. სიგელი მასზე უფრო დაწვრილებით მოგვითხრობს: ღეისმამა ჯაიანს და მის ცოლს ხახუ ღოღობერიძის ქალს ძლინკი მიხიმიჯა (ს. კაკაბაძესთან ძლიკვი ჯღამაძე) და მასთან კიდევ თამაზა და ერთი ბიჭი ახალი კოჩი შეუწირავთ აფხაზეთის საკათალიკოსოსათვის.<sup>35</sup> მხოლოდ ხობის საბუთი და 1733 წლის სიგელი იცნობენ ხობს მოსახლე წულაი თუთაშხიას,<sup>36</sup> იგივე წულულაი თუთაშხიას (ს. კაკაბაძესთან წულაია თუთაშხია).<sup>37</sup> ხობს მოსახლე ხუტუ კოდუა და მოგელაი იხსენიებიან 1733 წლის საბუთში.<sup>38</sup> ხობის საბუთი იხსენიებს ხობს მოსახლე ჯგუბურია ჭუჭუს, ახალი კოჩის და მის ძმებს,<sup>39</sup> ხოლო 1733 წლის საბუთში დასახელებულნი არიან ჯგუბურია ახალი კოჩი, გურიშია, მისი ორი ძმა და ჯგუბურია ნიკურცხა.<sup>40</sup> ესენი უკვე ძმების გამოყოფილი ოჯახები ჩანან და ამ შემთხვევაშიც აშკარაა გამრავლებული ოჯახის დაშლის პროცესი. სახარბედიოს მოსახლე ეჯიბია ივანელა, ჭკოლოფუა და ბაძალია 1706 წლის საბუთში მოხსენიებული ეჯიბია მუთალას შთამომავლები უნდა იყვნენ. მათზე აღნიშნულია, რომ ისინი ღავით კათალიკოსმა

<sup>32</sup> ო. სოსელია. ნარკვევები ფეოდალური ხანის დასავლეთ საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური ისტორიიდან (სათავადოები). წ. I, თბ. 1973, გვ. 299, შენიშვნა 3.

<sup>33</sup> ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წ. I, გვ. 91; ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. III, გვ. 647.

<sup>34</sup> სცსა. 1448-1529 რ; ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წ. I, გვ. 116; ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. III, გვ. 771.

<sup>35</sup> ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წ. I, გვ. 143; ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. III, გვ. 732.

<sup>36</sup> ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წ. I, გვ. 116; ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. III, გვ. 771.

<sup>37</sup> ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წ. I, გვ. 143; ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. III, გვ. 732.

<sup>38</sup> სცსა. 1448-1529 რ; ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წ. I, გვ. 116; ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. III, გვ. 771.

<sup>39</sup> სცსა. 1448-1529 რ; ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წ. I, გვ. 116; ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. III, გვ. 771.

<sup>40</sup> ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წ. I, გვ. 143; ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. III, გვ. 732.



იმოვნა და შეუწირავი დარჩენოდა, შემდეგ ლევან IV დადიანს მიუტაცებია და დადიანის გარდაცვალების შემდეგ გრიგოლ ლორთქიფანიძეს საკათალიკოსოსათვის შეუწირავს.<sup>41</sup> ხობის საბუთისეული ხუცესი ხარბედიაც დავით ნემსაძის ნაშოვნია უნდა იყოს საკათალიკოსოსათვის.<sup>42</sup> საინტერესოა სახარბედიოში მოსახლე ნასხიდა შულაია, მას 1733 წლის საბუთი იცნობს მხოლოდ, სადაც გრიგოლ კათალიკოსი მოგვითხრობს, რომ „შულაძე ნასხიდა ჯერ სათათროლამ მოვიდა, მერმე აფხაზეთილამ მოვიყვანეთ და დავაყენეთ ცოლ-შვილით“.<sup>43</sup> იგი ეკის მონასტრის ტერიტორიაზეა დასახლებული.

ხობის საბუთი იხსენიებს ხორგას მოსახლე ჯაიანისეულ კაცს აფშილავა გონჯის. მას მხოლოდ 1733 წლის საბუთი იცნობს და უფრო დაწვრილებით გვატყობინებს, რომ ხორგას საკუთალიოს მოსახლე გოჯი ავშილავა მერაბ ჯაიანს<sup>44</sup> შეუწირავს.<sup>45</sup>

აღსანიშნავია, რომ ამ გლეხებს მხოლოდ სანთლის გადასახადი აკისრიათ.<sup>46</sup> საეკლესიო ყმა-გლეხებზე სანთლის ბეგარის აღდგენა გრიგოლ ლორ-

<sup>41</sup> ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წ. I, გვ. 91; ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. III, გვ. 647.

<sup>42</sup> ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წ. I, გვ. 144; ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. III, გვ. 733.

<sup>43</sup> ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წ. I, გვ. 142; ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. III, გვ. 731.

<sup>44</sup> მერაბ ჯაიანს, თავისი სამკვიდრო მამული თათართა შემოსევების გამო დაუკარგავს და ჯიქთუბანს შეხიზვნია გრიგოლ კათალიკოსს ხატის მამულზე. მას სამი გლეხი და სასახლის ადგილი მიუღია (ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წ. I, ტვ. 1921, გვ. 149-150; ო. სოსელია. ნარკვევები ფეოდალური ხანის დასავლეთ საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური ისტორიიდან (სათავადოები). წ. I, თბ. 1973, გვ. 294). ო. სოსელიას თანახმად, ეს მამული ყოფილა ხორგა. მკვლევარი, მერაბ ჯაიანის მიერ ბესარიონ კათალიკოსისათვის მიცემულ საბუთზე დაყრდნობით ასკვნის, რომ 1742-1750 წწ. მერაბ ჯაიანს დაუბრუნებია ხორგა (ო. სოსელია. ნარკვევები ფეოდალური ხანის დასავლეთ საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური ისტორიიდან (სათავადოები). წ. I, გვ. 294). კ. ოკუჯავა აღნიშნავს, რომ აფხაზური და ჯიქურ-აბაზური თემების მიერ დაწყებული ექსპანსიის შედეგად, როდესაც განსაკუთრებული სისატიკით გაანადგურეს თავადაზნაურობა, როგორც ოდიშის სამთავროს მთავარი დასაყრდენი ძალა, სოფ. ჭაღას (ჭლოუს) მფლობელი მერაბ ჯაიანი გამოაძევეს თავისი სამფლობელოდან და მან თავი შეაფარა გრიგოლ კათალიკოსს (კ. ოკუჯავა. ეთნიკური პროცესები. კრ.: „ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან. აფხაზეთი“. თბ. 2007, გვ. 167). სავარაუდოა, რომ ამის შემდეგ უნდა მიეღო მამული ხორგაში. 1733 წლის საბუთით მტკიცდება, რომ მერაბ ჯაიანს 1742 წელზე გაცილებით ადრე მიუღია ხორგას მამული.

<sup>45</sup> ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წ. I, გვ. 144; ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. III, გვ. 732.

<sup>46</sup> გადასახადების რაოდენობა ყოველთვის არ ემთხვევა ერთმანეთს, მაგრამ მათ შორის განსხვავება ორ ლოდარიკონს არ აღემატება. გადასახადების ეს სხვაობა ძირითადად დაკავშირებული იყო სანთლის გაძვირებასთან. ამ გარემოებას საგან-

თქიფანიძის სახელს უკავშირდება. მან სულადი გადასახადი და ფულადი ბეგარა სანთლის ბეგარით შეცვალა.<sup>47</sup> კათალიკოსის ბრძანება დოკუმენტურად არის ჩვენამდე მოღწეული.<sup>48</sup> იგი აღნიშნავს, რომ „ბიჭვინტისას ჟამთა ვითარებისაგან შეწირული სანთელი საკათალიკოზო მონასტრებში აღარ იყო, არც შევიდოდა. ჩვენს კათალიკოზობაშიდ თქვენს მონასტრებს სანთლები დაკლებოდა, არ იქნებოდა, ზოგი რომელიმე ოცისა და ათის წლიდგან დაკარგული ყოფილიყო და ჩვენ ამოვიყვანეთ და ხელახლა ჩვენ დავასახლეთ და შემოგწირეთ“.<sup>49</sup> ცხადია, სანთლის ბეგარა დაწესებული იყო არა ნებისმიერ საეკლესიო ყმაზე, არამედ საკათალიკოსოს კუთვნილ გლეხებზე. ხობის მონასტერი აფხაზეთის საკათალიკოსო მონასტერს წარმოადგენდა, აქედან გამომდინარე, ისინი საერთო ყმებს ფლობდნენ. გრიგოლ ლორთქიფანიძე საგანგებოდ აღნიშნავს, რომ სანთლის ბეგარა მან განუახლა საკათალიკოსო მონასტრებს.

ნიშნდობლივია, რომ ხობის შესავალი და შეწირული სანთლის ნუსხას სწორედ აფხაზთა კათალიკოსი განაჩენს. მართალია, გარკვეულ ისტორიულ პერიოდებში ხობის მონასტერი საეპისკოპოსო კათედრასაც წარმოადგენდა, მაგრამ გრიგოლ ლორთქიფანიძის ზეობისას მას ეპისკოპოსი არ ჰყავს.<sup>50</sup>

აღსანიშნავია, რომ XVII ს-ის დასასრულსა და XVIII ს-ის დასაწყისში აფხაზეთში მიმდინარე პროცესების შედეგად, როდესაც მღ. ღალიძგასა და ენგურს შორის მღებარე ტერიტორია დაიკალა ადგილობრივი მოსახლეობისაგან და საკათალიკოსო ყმების დიდი ნაწილი დაიფანტა, გრიგოლ ლორთქიფანიძის მეოხებით სოფ. ნაჟანეულში მოსახლე ყმები სწორედ ხობში დაასახლეს, როგორც საკათალიკოსოს კუთვნილ მამულში და ამ გზით შეინარჩუნეს ისინი.

გეგმვით უთითებს გრიგოლ ლორთქიფანიძე: „როდესაც სანთელი გაძვირდებოდა ამ თეთრის ბეგრის სანთელშიდ წინამძღვარი შეღავათს უზმიდეს გლეხს მისი რიგისად“ (ხეც. Hd-4150, Ad-2251-ე ქართული სამართლის ძეგლები. III, გვ. 672).

<sup>47</sup> თ. ქორიძე, გრიგოლ II ლორთქიფანიძე. საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქები. თბ. 2000, გვ. 135.

<sup>48</sup> ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. III, გვ. 772-773.

<sup>49</sup> ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. III, გვ. 772.

<sup>50</sup> აღსანიშნავია, რომ ს. კაკაბაძეს გამოკვეყნებული აქვს ხოფელი მთავარეპისკოპოსის ექვთიმე ფაღავას სიგელი, რომელსაც 1700 წ. ახლო პერიოდით ათარიღებს, თუმცა რის საფუძველზე, არ განმარტავს. ხოფელი ეპისკოპოსების ქრონოლოგიური რიგის დადგენისას ეს ცნობა გაიმეორეს ა. სიჭინავამ, გ. ჩიტაიამ (ხობის ყოფილადწმინდა ღვთისმშობლის მიძინების მონასტერი. ხობი-თბილისი 2000, გვ. 36) და გ. კალანდია (ოდიშის საეპისკოპოსოები. თბ. 2004, გვ. 162, 167), თუმცა გ. კალანდია მის მოღვაწეობას XVII ს-ს უკავშირებს და ქრონოლოგიურ რიგში 1682 წელს მოხსენიებულ წინამძღვარ ზებედეშ წინ ათავსებს. სათანადო წყაროების უქონლობის გამო, ჩვენ ვერ დავამტკიცებთ როდემდე იყო ექვთიმე ეპისკოპოსად, მაგრამ ჩვენს ხელთ არსებული დოკუმენტების თანახმად მისი მოღვაწეობა 1706 წლის აქტთა ვეღარ გადმოვა.

საფიქრებელია, რომ ხობის მონასტერში დაბრძანებული უნდა ყოფილიყო ბიჭვინთის ღმრთისმშობლის ხატი. აფხაზეთის საკათალიკოსოსთვის შეწირულ 1712 წლის საბუთში გრიგოლ კათალიკოსი აღნიშნავს: „თუ გლეხი ან წინამძღვრის იყოს ანუ აზნაურისშვილის, სანთელი მაშინაც ხატს მიერთმეოდეს იმერეთსაც და ოდიშსაც“, <sup>51</sup> ასევე მითითებულია, რომ „თუ ან წინამძღვარს ანუ აზნაურიშვილს მიეცეს სანთლის ბეგარა, ხატს მიერთმეოდეს“. <sup>52</sup> ამ ცნობიდან გამომდინარე, სანთლის გადასახადის აკრეფა შეეძლო წინამძღვარსაც და აზნაურსაც, მაგრამ ბეგარა მათ ხატისთვის უნდა მიერთმიათ, იმერეთსაც და ოდიშსაც. ცხადია, ეს ხატი ბიჭვინთის ღმრთისმშობელი გახლდათ. იმერეთში ბიჭვინთის ღმრთისმშობლის ხატი გელათის წმინდა გიორგის მონასტერში იყო დავანებული, როგორც საკათალიკოსო ცენტრში, ხოლო ოდიშში, სავარაუდოა, სწორედ ხობის მონასტერში ყოფილიყო დაბრძანებული. ლოგიკურია, რომ საკათალიკოსო მონასტრებში ყველგან ყოფილიყო ბიჭვინთის ღმრთისმშობლის ხატი დასვენებული. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ აფხაზეთის საკათალიკოსო ოდიშის სამთვაროს სხვა მხარეებშიც ფლობდა ყმა-გლეხებს, თუმცა მათგან აკრეფილი ბეგარა ხობის მონასტერში არ შედიოდა.

ხობის მონასტერი აფხაზეთის კათალიკოსის რეზიდენციასაც წარმოადგენდა. წყაროების ანალიზის საფუძველზე, მკვლევარმა თემო ჯოჯუამ გამოთქვა მოსაზრება, რომ მცხეთის საპატრიარქოსგან გამოყოფილი აფხაზეთის საკათალიკოსო კათედრა სწორედ ხობში იყო და აფხაზეთის კათალიკოსად აღსაყდრებული ცაიშელ-ბედიელი იოაკიმე აქვე მოღვაწეობდა <sup>53</sup>. მოცემულ პერიოდში აფხაზეთის საკათალიკოსოს აღზევება-გაძლიერება ოდიშის ერისთავების ინტერესებით იყო განპირობებული. ისინი ბიჭვინთასთან ერთად ხობშიც მოსაყდრებდნენ 1470-1474 წლებიდან, ვიდრე 1553-1554 წლებამდე, როდესაც აფხაზეთის კათალიკოსების მთავარ მხარდამჭერად დადიანების ნაცვლად იმერეთის სამეფო კარი გამოვიდა და საკათალიკოსო ცენტრმაც გელათში გადაინაცვლა. <sup>54</sup> ხობში აფხაზეთის საკათალიკოსო ცენტრის არსებო-

---

<sup>51</sup> ხეც. Hd-4150, Ad-22251-v; ს. კაკაბაძე. დასაფლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წ. I, გვ. 107; ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. III, გვ. 673.

<sup>52</sup> ხეც. Hd-4150, Ad-22251-v; ს. კაკაბაძე. დასაფლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წ. I, გვ. 105; ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. III, გვ. 671.

<sup>53</sup> თ. ჯოჯუა. XII საუკუნის გარეჯული კრებულის (Ven-4-ის) ერთი მინაწერი და აფხაზეთის უცნობი კათალიკოსი ბართლომე (დაახლ. 1488-1519 წწ.) ჟურ. საქართველოს სიძველენი. №1. 2002, გვ. 123.

<sup>54</sup> თ. ჯოჯუა. XII საუკუნის გარეჯული კრებულის (Ven-4-ის) ერთი მინაწერი და აფხაზეთის უცნობი კათალიკოსი ბართლომე (დაახლ. 1488-1519 წწ.), გვ. 131-132.

ბის იდეა გაიზიარეს ანზორ სიჭინავამ და გოგიტა ჩიტაიამ<sup>55</sup>.

ჩვენ მოგვეპოვება ორი მეტად საინტერესო დოკუმენტი, რომელიც ასახავს ხობის მონასტრისა და აფხაზეთის საკათალიკოსოს ურთიერთობას. 1. ლევან II დადიანის (1611-1657 წწ.) სიგელი და იადგარი ხობის მონასტრისადმი,<sup>56</sup> 2. ვამეყ III დადიანის 1661 წლის სიგელი ბიჭვინთისადმი,<sup>57</sup> თუმცა ამ საბუთებში გარკვევით არ ჩანს ხობის მონასტრის სტატუსი და რაიმეს გადაჭრით თქმა გვიჭირს, რასაც ვერ ვიტყვით ლევან III დადიანის 1675 წლის საბუთზე, სადაც პირდაპირ არის მითითებული, რომ ხობის მონასტერი ძველთაგანვე ბიჭვინთის ღმრთისმშობლისათვის იყო შეწირული<sup>58</sup> და იგი აახლებს ამ შეწირულებას.

აფხაზთა კათალიკოსების დაინტერესება ხობის მონასტრით უკავშირდება ოდიშის სამთავროს გაძლიერებისა და იმერეთის სამეფოს დასუსტების პერიოდებს. 1660 წლიდან, ალექსანდრე III-ის გარდაცვალების შემდეგ, იმერეთის სამეფოში არნახული ფეოდალური ანარქია დაიწყო. ბუნებრივია, რომ აფხაზეთის კათალიკოსები ცდილობდნენ პოლიტიკურად შედარებით ძლიერი მოკავშირეები ეპოვათ. აღსანიშნავია, რომ გრიგოლ ლორთქიფანიძის ზეობისას ოდიშის სამთავროში დინასტიური ცვლილებები ხდება და სამთავროს ტახტს დადიან-ჩიქანები ეუფლებიან. გაძლიერებულმა გიორგი ლიპარტიანმა ლევან IV დადიანი გააძევა სამთავროს ტახტიდან. ეს უკანასკნელი სტამბოლს გარდაიცვალა. ვახუშტი ბატონიშვილი 1691-1695 წწ. შორის ათავსებს ამ ამბავს.<sup>59</sup> ამის შემდეგ „დაიპყრა ოდიში ლიპარტიანმა და არა იწოდებოდა დადიანად, არამედ ლიპარტიანადვე და თავობდა ლეჩხუმსაც“<sup>60</sup>. დადიანის ტიტული გიორგი ლიპარტიანმა მიიღო 1701 წლისთვის, როცა ლევან IV დადიანის ერთადერთი ვაჟი, გიორგი, მოსკოვში გადასახლდა.<sup>61</sup>

საბუთებიდან აშკარად ჩანს გრიგოლ ლორთქიფანიძის სიმპატიები ახა-

<sup>55</sup> ხობის ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის მიძინების მონასტერი. ხობი-თბილისი 2000, გვ. 8.

<sup>56</sup> ხეც. Hd-1551; ექ. თაყაიშვილი. საქართველოს სიძველენი. I. ტფ. 1889, გვ. 26-33; ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. II, გვ. 208-211.

<sup>57</sup> ხეც. Qd-9146-ა.

<sup>58</sup> სცსა. 1448-2225.

<sup>59</sup> ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. თბ. 1973, გვ. 856.

<sup>60</sup> ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 856-857.

<sup>61</sup> თ. ბერაძე. ოდიშის სამთავრო დადიან-ჩიქოვანთა დინასტიის მმართველობის ხანაში XVII ს. მიწურულიდან XVIII ს. დამდეგამდე, გვ. 225.

ლი პოლიტიკური მმართველების მიმართ. დადიანების ძველი დინასტიის წარმომადგენელი ლევან IV საბუთებში ყოველთვის შედარებით ხარისხში და კინობით ფორმაში იხსენიება ჩიქვანების წარმომადგენელ გიორგი ლიპარტიანთან მიმართებით. არაერთგან არის აღნიშნული, რომ ლევან IV დადიანის საკათალიკოსო ყმები მიიტაცა, მათი დაბრუნება კი, მხოლოდ მისი გარდაცვალების შემდეგ გახდა შესაძლებელი, გიორგი ლიპარტიანის მეშვეობით. აღსანიშნავია, რომ 1696-1705 წწ. სიგელში ლევან დადიანის გამოწერილი და გიორგი ლიპარტიანის მიერ უკან დაბრუნებული ყმები არ იხსენიებიან. როგორც ჩანს, გიორგი ლიპარტიანის სამთავრო ტახტზე მომაგრების პარალელურად ხდებოდა აფხაზეთის კათალიკოსთა მხარდაჭერის მოპოვება. 1706 წლის საბუთის თანახმად, კათალიკოს დავით ნემსაძის მიერ შეწირული ყმები მისი გარდაცვალების შემდეგ ლევან დადიანმა მიიტაცა და მათი დაბრუნება მხოლოდ გიორგი ლიპარტიანის დახმარებით მოხდა. აღსანიშნავია, რომ საბუთში დასახელებული 25 ყმა-გლეხიდან 11-ის შესახებ ნათქვამია, რომ ლევან IV დადიანის მიერ იყო გამოწერილი და მათი კვლავ საკათალიკოსოსთვის გადაცემის საქმეში ხაზგასმულია გიორგი ლიპარტიანის ღვაწლი. ანალოგიური ვითარებაა 1712 წლის საბუთითაც, იმ განსხვავებით, რომ დასახელებულია 24 ყმა-გლეხი და მათგან 10 არის დაბრუნებული გიორგი ლიპარტიანის მიერ.

ამრიგად, ოდიშის სამთავროში აფხაზეთის კათალიკოსის გააქტიურება და ხობის მონასტრის კვლავ საკათალიკოსო ცენტრად გადაქცევა განპირობებული იყო იმერეთის სამეფოში შექმნილი არმყარი პოლიტიკური ვითარებით. გრიგოლ კათალიკოსი ოდიშის სამთავროს ახალი დინასტიის – ჩიქვანების მხარდამჭერად გამოდის და მათთან თანამშრომლობით ცდილობს ძლიერი დასაყდრენის შექმნას.

*Tea Kartvelishvili*

**KHOBİ MONASTERY AND CATHOLICATE OF ABKHAZIA  
(IN THE PERIOD OF ADMINISTRATION OF GRIGOL  
LORTKIPANIDZE, CATHOLICOS OF THE ABKHAZIANS)**

Summary

Among historical documents of Khobi Monastery, one of the significant document is the “List of candles received and contributed to Khobi”, that contains the taxes of the church candles of the serfs of Khobi monastery, issued by Grigol Lortkipanidze, Catholicos of the Abkhazians (i.e. of Western Georgians). The document is supposedly issued after 1712 and before 1733. The serfs mentioned in the documents and belonging to the monastery are also mentioned among those contributed to Catholicate of Abkhazia (Western Georgia). Two different church seigneuries could not have common property. Conducted researches showed that Khobi Monastery was the monastery of Abkhazian Catholicate and consequently, they owned common serfs.

With the incentive of Grigol Lortkipanidze, the serfs belonging to Khobi Monastery are charged with the candle tax only, similar to the other Catholicate serfs.

In the late 17<sup>th</sup> and early 18<sup>th</sup> centuries, in result of processes ongoing in Abkhazia, when the territory between rivers Ghalidzga and Enguri was abandoned by local population and most Catholicate serfs scattered, due to efforts of Grigol Lortkipanidze, the serfs living in village Nazhaneuli were settled in Khobi, as the estate belonging to Catholicate and thus maintained them.

Periodically, Khobi Monastery served as the residence of Catholicos. Documents clearly evidence the political support to the new political rulers of Odishi Samtavro (political unit) from the side of Grigol Lortkipanidze. Levan IV, representative of the old dynasty of Dadiani is always mentioned in pejorative and neglectful form, compared with Giorgi Lipartiani, representative of Chikvani. In Odishi Samtavro, activation of the Catholicos of Abkhazia and transformation of Khobi Monastery into the Catholicate center again was conditioned by instable political situation in Imereti Kingdom. Catholicos Grigol is the supporter of Chikvani, the new dynasty of Odishi Samtavro and attempts to create powerful basis through collaboration with them.